

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINE MOKSLINE TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1984 METAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1985

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1984

VILNIUS

1985

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1984

VILNIUS

1985

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД 1984

ВИЛЬНЮС «МОРСЛАС» 1985

63.3(2L)
Li 237 .

Redakcinė kolegija:

Bronius VAITKEVICIUS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Mečislovas JUCAS,
Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDŪNAITE
(sekretorė), Tamara TARŠILOVA, Adolfas TAUTAVIČIUS, Irena VALIKONYTE, Regina
ZEPKAITE (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Išleista LTSR MA Istorijos instituto užsakymu

L 0505040000—229 Z—85
M854(08)—85

© LTSR MA Istorijos institutas, 1985

XVII a. RADVILŲ KARSTAI KĖDAINIULOSE

EDMUNDAS RIMSA

Kėdainių buvusioje kalvinistų bažnyčioje saugomi šeši XVII a. Radvilų metaliniai karstai. Du didieji — suaugusių žmonių, 4 kiti mažyčiai — vaikų. Visi jie įtraukti į respublikinės reikšmės dailės paminklų sąrašą¹.

Karų audros ir kitos negandos apgadino karstus, dingo kai kurie barelijai, o prasidėjusi švino erozija sunaikino dalį memorialinių įrašų. 1965 m. Kėdainių kraštotyros muziejaus užsakymu penkis karstus restauravo archeologas Albertas Lisanka, tuo metu dirbęs Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejuje, o aštuntojo dešimtmečio pradžioje pagal architekto Žibarto Simonavičiaus projektą buvo pertvarkyta ir Radvilų kriptą, įrengtas atskiras įėjimas².

Karstai svarbūs keliais aspektais. Tai ir memorialiniai paminklai, kuriuose buvo palaidotos istorinės asmenybės, ir pas mus reti tokio pobūdžio istorijos, paleografijos ir epigrafikos šaltiniai. Pagaliau karstai — amatininkų darbo rezultatas, atspindįs materialinės kultūros lygį, Lietuvos didikų laidojimo papročius.

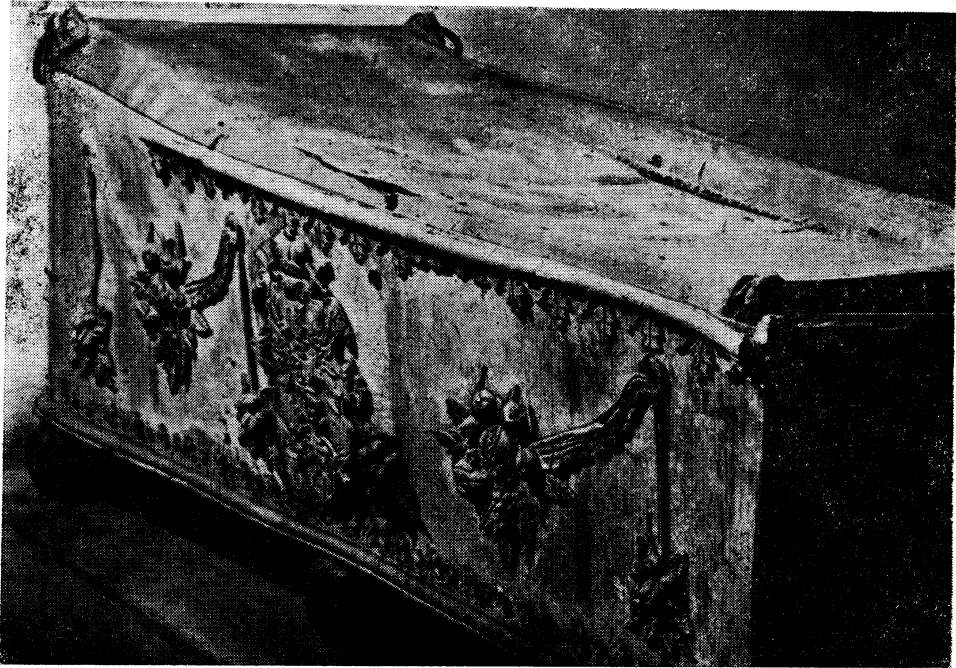
Istorinėje literatūroje Radvilų karstus Kėdainiuose pirmasis paminėjo Teodoras Triplinas kelionės po Žemaitiją dienoraštyje³. Vėliau Radvilų kriptoje lankėsi Ignatas Bušinskis. Jis stengėsi nustatyti, kieno tie karstai, paskelbė didžiųjų karstų memorialinius įrašus⁴. Abu autoriai buvo nekritiški. Istoriniai faktai, supinti su romantiškais pasakojimais jų darbuose, klaidino ne tik amžininkus, bet ir XX a. istorikus⁵. Spręsti problemą buvo sunku dar ir dėl to, kad Radvilų kriptoje esantys karstai čia pateko ne iš karto. Jie buvo atvežti iš kitų kalvinistų bažnyčių, į ką dauguma autorių neatkreipė dėmesio.

Naujos šaltinių publikacijos⁶, P. Dubrovskio rinkinyje Leningrade⁷, Evangelikų reformatų sinodo (toliau — ERS) fonde Vilniuje⁸ rasti dokumentai bei karstų tyrimai leidžia kiek kitaip pažvelgti į nagrinėjamą klausimą.

Straipsniu norima identifikuoti karstų priklausomybę, paaiškinti jų perkėlimo iš vienos vietos į kitą motyvus ir aplinkybes, bent apytikriai nustatyti perkėlimo laiką, o tai savo ruožtu leis išnarplioti istoriografijoje atsiradusią painiavą bei patikslinti Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąrašą.

Natūrinių tyrimų duomenys

Seniausio, panašaus į stačiakampę dėžę, didelio karsto (1 pav.)⁹ galus puošė liūtų galvos, o šonuose tarp augalų ir vaisių motyvų bareljefų buvo įkomponuoti renesansiniai skydai su Radvilų giminės herbais. Dabar

1 pav. Kristupo karstas

herbas išlikęs tik kairiajame šone, nebėra keleto augalinių motyvų puošybos elementų.

Karstą dengia masyvus dangtis, kurio viduryje išraižytas toks pat herbas, o lotyniškas įrašas virš herbo byloja, kad čia palaidotas Vilniaus vaita ir Lietuvos didysis etmonas Biržų ir Dubingių kunigaikštis Kristupas Radvila. Žemiau išvardijamos pareigos, pažymimi kariniai nuopelnai ir dorybės, nurodoma, kad buvo vedęs 4 kartus ir miręs 56 metų. Po herbu, kaip buvo priimta tuo laiku, pateikiamas eiliuotas svetimšalio pokalbis su Mūza. Deja, negailestingas laikas taip paveikė dangčio memorialinius įrašus, kad vietomis juos galima atkurti tik I. Bušinskio publikacijos dėka, nors joje neišvengta klaidų, nepastebėtas įrašas dangčio briaunoje, kiti duomenys (žr. 1 priedą).

1872.VIII.26 atidarius karstą, buvo aptiktas auksinis signetas su inicialais C. R. D. G. D. (Christophorus Radivil Dei Gratia Dux), apyrankė, žiedas ir grandinė. Signetas padovanotas giminės palikuoniui pagal mo-

teriškąją liniją Petruvi Vitgenšteinui, o kiti daiktai perduoti Lietuvos ERS archyvui Vilniuje¹⁰.

Asmenybę patvirtina ir jungtinis herbas (2 pav.). Aro krūtinę dengia 4 laukų skydas, rodantis giminystės ryšius. Pirmame lauke įdėtas senasis Radvilų giminės herbas — 3 ragai, o antrajame motinos herbas — Valtis. Žinoma, kad Valties herbo Kotryną Ivinskaitę buvo vedęs Mikalojus Radvila Rudasis, jo tėvas¹¹. Kad

2 pav. Kristupo jungtinis herbas

(3 pav.)¹⁵ buvo palaidota Vilniaus vaivados ir Lietuvos didžiojo etmono Kristupo Radvilos ir Onos Kiškaitės duktė Elžbieta (1622.IX.4—1626.X.28), kurią, mirusią vaikystėje, mini istorikai; tik Edvardas Kotlubajus klaidingai nurodo jos mirties datą — iškart po gimimo¹⁶.

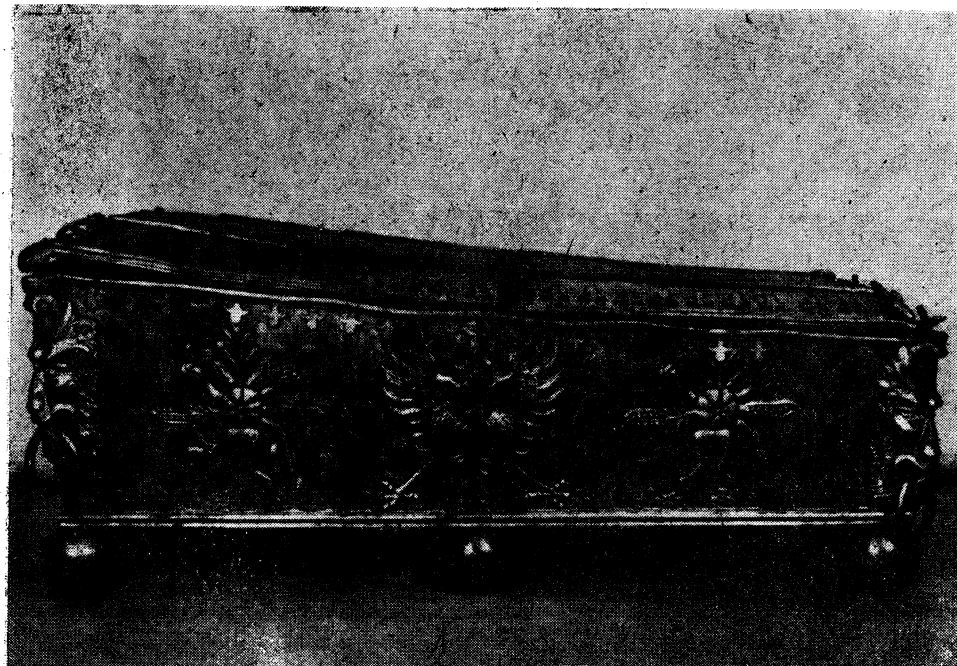
Meniniu požiūriu įdomi karsto puošyba. Jis pradžioje buvo išgraviruotas, o paskui dar papuoštas augalinių motyvų bareljefais. Karsto kampuose jam pernešti įmontuotos liūtų galvos su metaliniais žiedais nasruose. Sonuose ir galvūgalyje pritvirtinti Radvilų giminės herbai su trimis ragais mažame skydelyje ant aro krūtinės. Ties aro galva išgraviruoti velionės inicialai E ir R.

čia jų sūnaus herbas, patvirtina ir senelių herbai: trečiajame lauke esantis Gžymalos herbas priklauso senelei iš motinos pusės Goslickaitei¹², o ketvirtajame Avino herbas — senelei iš tėvo pusės Kolankaitei¹³.

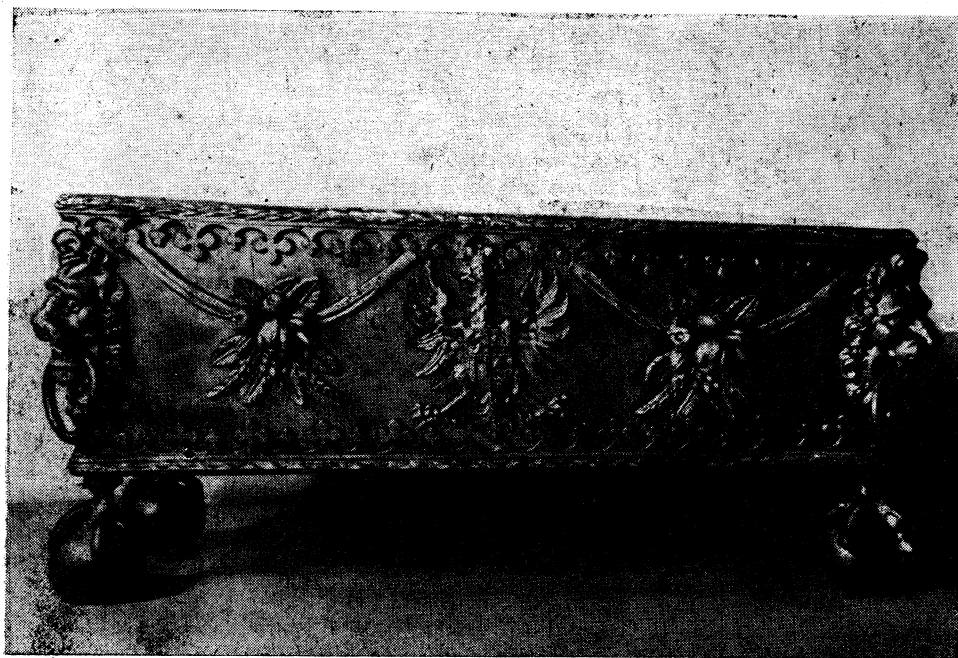
Įrašai dangtyje, jungtinis herbas nekelia abejonių, kad tai Vilniaus vaivados ir Lietuvos didžiojo etmono Kristupo Radvilos Perkūno karstas.

Chronologiškai vėlesni vaikų karstai. Apie didžiuosius karstus ir juose gulintį asmenybę rašę autoriai į mažuosius nekreipė dėmesio. Tik I. Ptaškinas spėjo, kad šalia Vilniaus kašteliono Jonušo Radvilos, kurį, autorius nuomone, nužudęs jo tarnas 1628 m., gulį visi jo vaikai¹⁴. Toks spėjimas neteisingas.

Kaip byloja įrašas karsto dangtyje (2 priedas), didžiausiam iš vaikų karstų

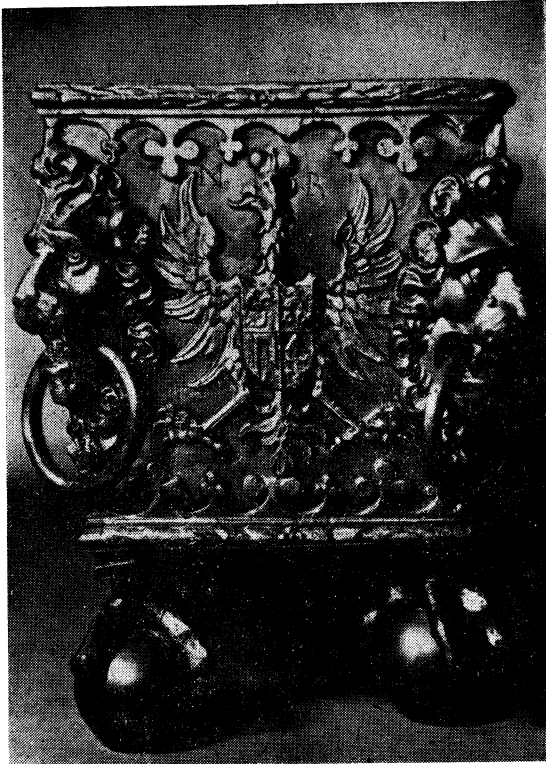

3 pav. Elžbietos karstas

4 pav. Jurgio karstas

Kiti du karstai be dangčių¹⁷. Gal jie nukentėjo 1794 m., kai buvo nartata 4 karstus — tikriausiai vaikų — perlydyti karo reikalams¹⁸. Bent jau 1910 m. dangčių nebuvo, nes būtų buvę nurašyti, kaip ir kitų karstų, įrašai¹⁹. Abu pagaminti toje pačioje dirbtuvėje ir, matyt, tuo pačiu laiku, nes stilius, puošybos elementai niekuo nesiskiria. Kaip ir Elžbietos karstas, jie puošti augalinių motyvų bareljefais, tik negraviruoti, kampuose įtvirtintos liūtų galvos su žiedais nasruose, o šonuose ir abiejuose galuose — jungtiniai herbai su inicialais.

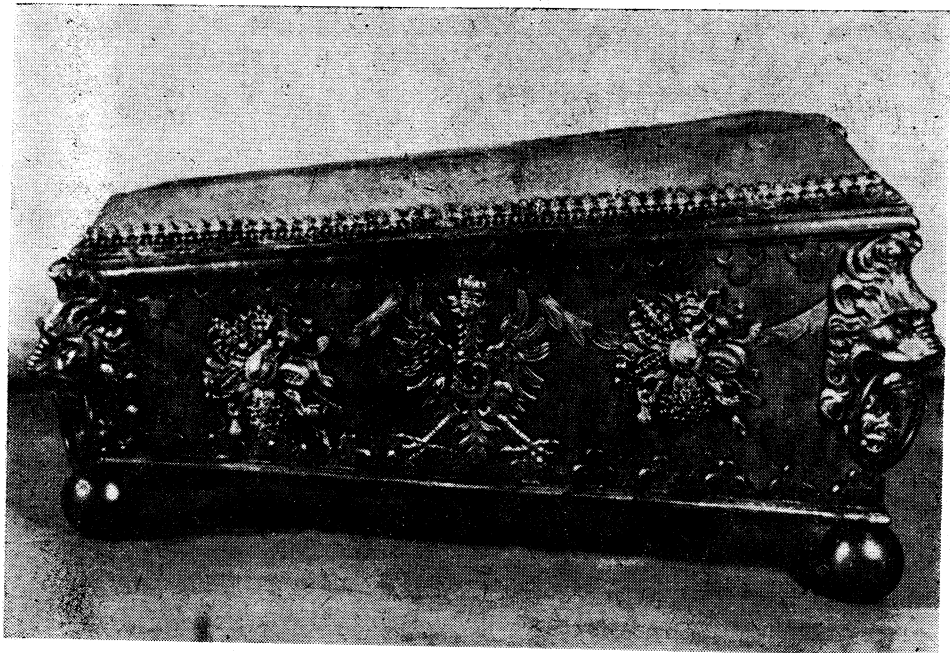

5 pav. Mikalojaus karsto galas

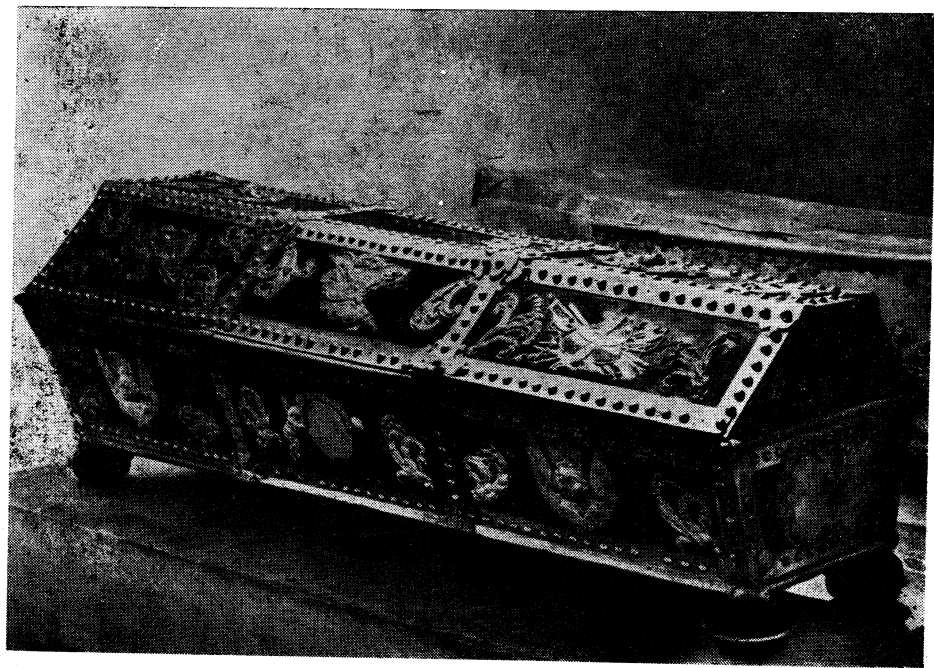
Nustatyta, kad ilgesnysis karstas (4 pav.) su inicialais G ir R yra Jurgio (lot. Georgius), o panašus mažesnis (5 pav.) su inicialais N ir R — Mikalojaus (lot. Nicolaus) Radvilų, Elžbietos brolių²⁰. Jurgis gimė 1616.V.5 ir tegyveno 10 mėnesių. Jo trumpą gyvenimą atspindi lenkų kalba parašyta 4 eilučių epigrama²¹. Sprendžiant iš karstų dydžių, panašaus amžiaus mirė ir Mikalojus. Yra žinoma, kad Mikalojaus tėvas nurodymuose reikalų tvarkytojui ir sekretoriui Salomonui Risinskiui buvo liepęs sukurti epitafiją sūnui. Tarp 1614 m. S. Risinskio išspausdintų epitafijų viena skirta Mikalojui, mirusiam 1611 m. ir tesulaukusiam 5 mėnesių ir 12 dienų²². Gali būti, kad abiem šiais atvejais turima omenyje tas pats asmuo²³.

Pats mažiausias su išlikusia vaiko mumija yra Stepono Radvilos karstas (6 pav.)²⁴, kurio dydis ir įrašas dangtyje (žr. 3 priedą) rodo, kad vaikas mirė tik ką gimęs. Karsto puošyba panaši į kitų aptartų karstų. Jos stilius artimesnis Elžbietos karsto stiliui. Negalime atsakyti, kurio iš Radvilų jis sūnus. Giminės biografai jo nežino. Galima tik spėti, kad ir jis yra K. Radvilos sūnus, minėtų vaikų brolis. Tokį spėjimą iš dalies pateisina karstų panašumas, lyg rodantis šeimos tradicijas.

Antras didelis karstas (7 pav.)²⁵, kuriame gerai išliko balzamuota mumija, stiliumi ir puošnumu skiriasi iš visų kitų. Čia vyrauja baroko elementai, be to, kitokia ir jo medžiaga. Pirmieji gaminti iš cinko, o šis — iš žalvario ir geležies. Tokių karstų Lenkijos ir Lietuvos valstybės valdovų

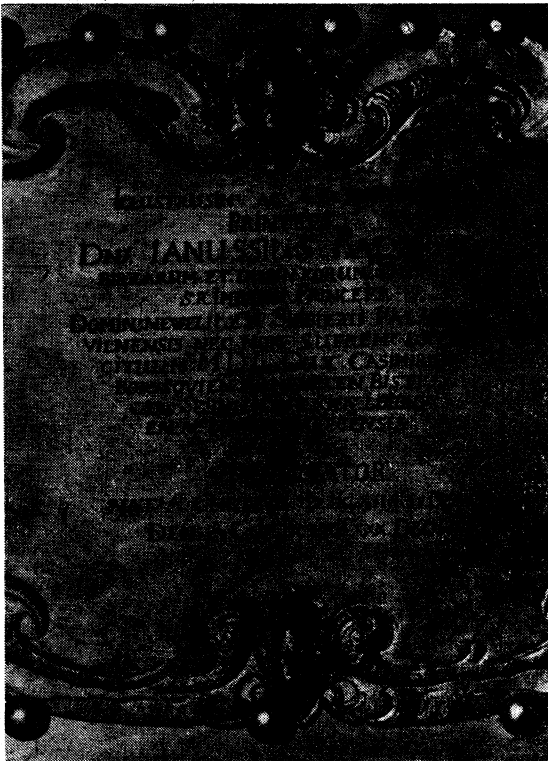

6 pav. Stepono karstas

7 pav. Jonušo karstas

šeimoje pasirodo 1634 metais. Šio karsto stilius artimas Vladislovo Vazos (mirusio 1648 m.) karsto stiliui²⁶. Tai kol kas vienintelis Lietuvoje žinomas tokio tipo karstas. Jo briaunos sutvirtintos žalvarinėmis kniedėmis, o šonai ir dangtis gausiai išdabinti kaltiniais pasidabruotais bareljefais. Kojūgalį puošia Radvilų giminės herbas. Ant dangčio, galvūgalyje ir šonuose buvo pritvirtintos bareljefinės plokštelės su aiškiai įrėžtais memorialiniais įrašais. Dabar plokštelės išlikusios tik karsto galvūgalyje ir dešiniajame šone, o apie kitas ir jose buvusius įrašus žinome iš publikacijų²⁷.

8 pav. Memorialinis įrašas Jonušo karsto galvūgalyje

Karste gulinčios asmenybės pagrindiniai biografijos duomenys pateikti memorialiniame įraše karsto gale (8 pav.). Iš jo aišku, kad šis karstas Vilniaus vaivados ir Lietuvos didžiojo etmono Biržų ir Dubingių kunigaikščio Jonušo Radvilos, gimusio 1612.XII.2 ir mirusio 1655.XII.30; nurodomos valdytos seniūnijos. Kitas įrašas, buvęs virš karsto, skirtas velioniui išaukštinti. Jame taip pat nurodyta mirties data, tik pagal romėnišką kalendorių: „moriens Tertio Calend(as) Januarii Anni cī, . I, c. LVI“ („mirdamas 1655 metų gruodžio 30“)²⁸.

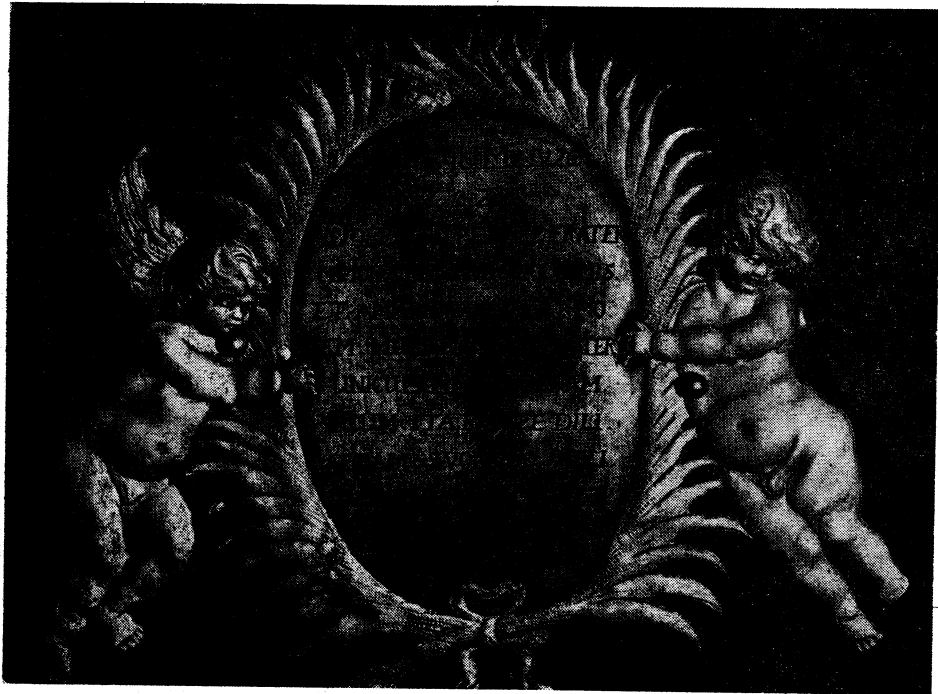
Istorinėje literatūroje dažniausiai aptinkamos dvi J. Radvilos mirties datos — gruodžio 30 ir 31. Pirmąją liudija karsto įrašai, o tiks-

liau ją savo dienoraštyje nusako Jonas Antanas Chrapovickis: „mirė Tikociene gruodžio 29 dieną iš trečiadienio į ketvirtadienį ketvirtą (valandą.— E. R.) iš vidurnakčio į gruodžio 30 dieną“²⁹. Dabartiniu mūsų supratimu tai būtų gruodžio 30. Tuo netikėti neturime pagrindo.

Įdomiausi trumpi įrašai karsto šonuose. Jie prasideda nuorodomis į reformatų biblijos skirsnius, atitinkančius įrašo mintį. Dešiniajame liūdesį dėl „brolio“, kaip galima spręsti iš teksto (9 pav.), išreiškė mirusiojo sesuo, o buvusiame įraše kairėje teisinama velionio veikla ir geidžiama taikos, leidžiančios netrukdomai ilsėtis tam, „kuris ėjo savo keliu“³⁰.

Pirmasis painingą istoriografiją įnešė T. Triplinas, paskelbdamas, kad šiame karste palaidotas Vilniaus kaštelionas Jonušas Radvila. Prie

bebaigiamos statyti Kėdainių bažnyčios 1628 m. jį nužudęs kalaviju jo tarnas. Pastarąjį sukurstę jėzuitai, bet bijodami, kad tarnas jų neišduotų, liepė jį sukapti į gabalus³¹. Karsto įrašus nurašinėjęs I. Bušinskis pastebėjo, jog juose kalbama visai apie kitą asmenį. Tačiau ir jam nieko kito neliko, kaip kaltę suversti jėzuitams, kurie, anot jo, tuos įrašus nuėmę nuo vaivados karsto ir uždėję ant kašteliono³². Remdamiesi šiais darbais,

9 pav. Įrašas Jonušo karsto dešiniajame šone

kiti autoriai prikūrė įvairiausių variantų. Tai painiojo ir skaitytojus, ir rašančiuosius³³.

Tokie samprotavimai klaidingi. Šitai rodo ir karsto stilius, apie ką jau buvome užsiminę, ir istorijos faktai. Vilniaus kaštelionas J. Radvila mirė ne 1628 m. Kėdainiuose, kaip rašo T. Triplinas, o 1620.XI.6/7 Čarlne (Prūsijoje)³⁴. Jo palaikai buvo pašarvoti Radvilų rūmuose Vilniuje, o 1621.II.16 iškilmingai palaidoti Dubingiuose³⁵. Nežinoma, kad kas nors jį iš Dubingių būtų išvežęs.

T. Triplino Kėdainiuose nugirstas romantiškas pasakojimas, aišku, galėjo turėti istorinį pagrindą. Tai galėjo atsitikti religinių kovų įkarštyje, bet konkrečiai kuriam istoriniam asmeniui jis taikytinas, negalime pasakyti. Nesunku jį buvo pritaikyti J. Radvilos palaikams įskelta kaukole (manoma, jog ji įskelta balzamuojant, išimant smegenis), atseit, tarno kalaviju perskelta. Galėjo būti ir atvirkščiai — tokia kaukolė tapo legen-

dos apie tarno užmuštą J. Radvilą pagrindu. Nepaisant to, tyrinėjimų pradžioje klaidingai suformuluota hipotezė kuriam laikui atitraukė istorikų dėmesį.

Baigdami aptarti tyrimų rezultatus, norėtume pareikšti keletą pastabų dėl karstų gamybos. Cinkinių karstų vienodas stilius ir kartu nedideli jų skirtumai rodo, kad karstai buvo pagaminti vienoje vietoje, bet ne tuo pačiu metu, greičiausiai po kiekvieno asmens mirties, t. y. 1603—1626 metais. Karstų pagrindus gamino viena dirbtuvė, o papuošimus, bent jau herbus,—kita ar kiti meistrai, herbai išėjo didesni ir, norint juos pritvirtinti, teko iškarpyti viršutinės ir apatinės briaunos papuošimus. Tokių karstų paskirtis dvejopa. Tai karstai ir tiesiogine to žodžio prasme, ir memorialiniai paminklai mirusiesiems. Dėl to jų atsiradimą XVII a. pradžios Lietuvoje galime laikyti nauju magnatų laidojimo papročių bruožu.

Šeimos kapo perkėlimas iš Vyžuonų į Kėdainius

Kėdainiuose esančių karstų autentiškumas nekelia abejonių. Geriausiai tai rodo stilius, ne tik suaugusiųjų, bet ir vaikų karstų memorialinių įrašų epigrafika, biografinių žinių tikslumas ir detalumas. Bet taip pat neabejotina, kad dalis Kėdainiuose esančių karstų anksčiau buvo Vyžuonose. Dėl to reikia kiek smulkiau aptarti šiuos klausimus ir išsiaiškinti, kas buvo palaidota Vyžuonose ir dėl kokių priežasčių pervežta į Kėdainius.

K. Radvila Perkūnas mirė 1603.XI.20 Lososnoje (LLR). Jis norėjo būti palaidotas Biržuose jo įsirengtame pilies bažnyčios rūsyje. Dar 1599.VIII.4 rašytame testamente prašo palaidoti paprastai, be didelių iškilnių, virš palaikų pakabinti raudono šilko vėliavą, kurioje keliomis eilutėmis būtų įrašyti jo titulai, nuopelnai ir kt.³⁶ Bet gyvenimas lėmė kitaip. Iš Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio laiško, rašyto 1604.III.7 iš Nesvyžiaus velionio sūnui Jonušui, matyti, jog tuomet jo kūnas buvo Selce (dab. BTR, Beriozos raj.). Laiške teiraujamasi dėl palaikų išvežimo iš Selco, nes labai blogėjantys keliai galį sutrukdyti tai atlikti iki velykų³⁷. Ar dėl pablogėjusio oro, ar dėl kitų priežasčių K. Radvilos palaikai nepasiekė Biržų, o buvo palaidoti 1604.IV.8 Vyžuonų bažnyčioje. Kiek vėliau jo sūnus, taip pat Kristupas, liepė jau minėtuose nurodymuose S. Risinskiui virš tėvo karsto ant sienos pritvirtinti puikaus darbo medinę nuspalvintą memorialinę lentą ar epitafiją, kuriai tekstą sukūręs Heidelbergo profesorius Emilijus Portus, o memorialinei lentai virš sūnaus Mikalojaus kapo tekstą turįs sukurti pats S. Risinskis³⁸. Vadinasi, iš Kėdainiuose esančių karstų, be K. Radvilos Perkūno, Vyžuonose buvo palaidotas ir jo anūkas Mikalojus.

1666 m. Boguslavas Radvila, kovodamas su katalikais dėl Vyžuonų bažnyčios atgavimo, vienu iš argumentų laikė šeimos mauzoliejų ir, be jau mums žinomo K. Radvilos Perkūno, paminėjo jo sūnų Kristupą ir šių pirmąją Mikalojų Radvilą Rudąjį, mirusį 1584 m.³⁹, kurį istoriografija sieja su Dubingiais⁴⁰. Ir iš kitų šaltinių žinoma, kad čia buvo palaidotas Perkūno sūnus Kristupas⁴¹. Tiesa, E. Kotlubajus, remdamasis 1840 m. išleistu B. Radvilos gyvenimo aprašymu, kuriame neaiškiai nurodoma palaidojimo vieta, jo palaikų ieško Kėdainiuose⁴². Iš Tadeušo Vasilevskio tyrinė-

jimų matyti, kad kai kuriose B. Radvilos biografų vartotose autobiografijos redakcijose praleistas žodis „Vyžuonos“. O tai reiškia, kad Boguslavas 1641 m. dėdės Kristupo laidoti vyko ne į Kėdainius, kaip šaltinį su-prato E. Kotlubajus, o per Kėdainius į Vyžuonas⁴³.

Zinoma, mes neturime tikslo aptarti palaikų likimą tų asmenų, kurių karstų Kėdainiuose nėra. Jie mums tik pasako, kad Vyžuonose Radvilos buvo laidojami iš seno ir čia telkėsi M. Radvilos Rudojo atšaka. Ir tai dėsninga, nes XVII a. pirmajame trečdalyje Radvilos Kėdainiuose dar neturėjo tvirtos konfesinės bazės. 1600 m. jų pirmtakas Vitebsko vaivada-tis Stanislovas Kiška atėmė iš katalikų bažnyčią ir perdavė ją reforma-tams. Prasidėjusi byla truko 27 metus, ir ją teko baigti naujiems Kėdainių savininkams. Pagal 1627.VIII.30 Radvilų sutartį su Vilniaus vyskupu baž-nyčia buvo gražinta katalikams⁴⁴.

Nauja kalvinistų bažnyčia, kurioje dabar yra karstai, buvo funduota XVII a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje—ketvirtojo pradžioje. Jos statyba užtruko, nes pašventinta tik 1652 metais⁴⁵. Labai abejotina, kad iki to laiko Kėdainiuose būtų buvę kas nors iš Radvilų palaidota, juo labiau pervežta iš Vyžuonų, antraip čia, o ne į Vyžuonas 1641 m. būtų atvežę K. Radvilos palaikus. Aišku, joje negalėjo būti palaidoti vaikai, mirę XVII a. antrajame trečiajame dešimtmetyje.

Dėl to manytume, kad Vyžuonose, be Mikalojaus, galėjo būti palaidoti ir kiti K. Radvilos ir O. Kiškaitės vaikai: Jurgis, Elžbieta bei Steponas, juo labiau kad pagal 1599.VIII.4 K. Radvilos Perkūno testamentą Vyžuonų dvarą paveldėjo jauniausiasis sūnus Kristupas, minėtų vaikų tėvas⁴⁶. Čia galėjo būti auginami jo vaikai, o mirę palaidoti bažnyčioje. Be abejo, pa-laikus į šeimos kapą galėjo atvežti ir iš kitur.

XVII a. antrojoje pusėje padėtis pasikeitė. Dėl kontreformacijos per-galės ir per karus susilpnėjusios reformatų gynėjų Biržų ir Dubingių at-šakos Radvilų įtakos Lietuvoje, ypač po J. Radvilos mirties 1655 m., ka-talikų bažnyčia vėl užėmė vadovaujančią padėtį. Viena po kitos buvo už-imtoms kalvinistų bažnyčios, sustiprėjo kitatikių persekiojimas. Panašaus likimo susilaukė ir Vyžuonos. Iš prasidėjusios bylos aiškėja, jog Vyžuonų bažnyčią, į kurią katalikai buvo įvesti 1656.VI.27, jiems per karą „pado-vanojo“ kažkoks rusų karininkas⁴⁷.

Nauji Vyžuonų bažnyčios šeiminkai nesiskaitė su priemonėmis idė-jiniams priešininkams palaužti. Kaip pavyzdį priminsime vieną epizodą. Kai Vyžuonų kunigas Povilas Klečkovskis neteisėtai apkaltino B. Radvilos komisorius sulaužius kryžius ant katalikų kapų, B. Radvila, aiškindamas šį reikalą savo patikėtiniui Stanislovui Nezabitauskui byloje su Vilniaus ka-pitulą, 1666.VIII.6 rašė: „Taip pat dar kartą primenu Vyžuonų atsitikimą: jo negalima nepaisyti, nes nors liudininkas žydas tikina, jog tą kryžių ant mano žemininko evangeliko kapo buvo pastatę patys evangelikai, jo gi-minaičiai, tam, kad kunigas kūnų neišmestų (ką įpratęs daryti), ir kad pats kunigas tą paprastą kryžių be nukryžiuotojo sulaužė, vis dėlto tą reikalą reikia žiūrėti, netgi, jei galima, užbėgti jam už akių, idant per nerūpestingumą dėl to nekiltų koks nors pavojus“⁴⁸.

Laiško eilutės akivaizdžiai rodo susiklosčiusią padėtį ir B. Radvilos nuogaštavimą, jog neteisingi kaltinimai katalikų bažnyčios rankose ne-

virstų ginklu prieš jį ir kalvinistus. Nors ir buvo imtasi atsargumo priemonių, Vyžuonų bažnyčios atgavimo klausimas nejudėjo iš vietos. Net tuo rūpinęsis S. Nezabitauskas 1667 m. laiške B. Radvilai jį laikė beviltišku⁴⁹. Bažnyčios netekimas ir neaiški bylos dėl jos atgavimo baigtis, kalvinistų persekiojimas ir jų palaikų niekinimas bei kitos skriaudos, matyt, paskatino šeimos kapui ieškoti saugesnės vietos. Čia pravartu prisiminti 1557 m. Piotrkovo katalikų sinodo nutarimą, draudusį bažnyčiose pradėti pamaldas, kol iš jų nebus išimti eretikų (jais laikė ir reformatus) kūnai⁵⁰. Tuomet Lietuvos vyskupai šį nutarimą boikotavo, bet dabar padėtis buvo kitokia.

Saugesnė vieta buvo Kėdainiai, kurie XVII a. antrajame ketvirtyje dėl naujų privilegijų ir fundacijų pasidarė vienu iš reikšmingiausių kalvinizmo centrų Lietuvoje⁵¹. Pirmą kartą Radvilų šeimos kapas čia paminėtas 1668.XII.27 B. Radvilos testamente, kuriame jis prašė gimines ne tik nuvežti pusbrolio Jonušo palaikus į „protėvių rūsius“, bet ir išreikškė norą būti pats ten palaidotas, jeigu mirtų tėvynėje⁵².

Po Kėdainių kalvinistų bažnyčia yra keli rūšiai, bet tik viename laidoti Radvilos. Jame ir yra mūsų aptariamai karstai. Daugiau Radvilų karstų ar memorialinių lentų čia nėra, bent jų nežinojo nei XIX a. pastoriai, vedžioję po bažnyčią T. Tripliną, I. Bušinskį, nei 1910 m. pastorius, kruopščiai nurašinėjęs visų karstų, memorialinių lentų ir kitus įrašus⁵³. Tiesa, P. Sinkūnas šiame rūsyje, be jau žinomų, dar buvo užtikęs didelį medinį karstą, kurio dabar nebėra. Bet taip ir liko neaišku, kieno jis. Spėjama, kad tai metalinio vidinis karstas⁵⁴. Vadinasi, Boguslavo minimus „protėvių rūsius“ galime konkrečiai susieti tik su minėtu rūsiu ir jame esančiais karstais, o tai reiškia, kad mirusiųjų palaikai į Kėdainius buvo atvežti iki testamentu sudarymo, t. y. iki 1668.XII.27, ir ne anksčiau kaip 1666 m., kai jais argumentuojama Vyžuonų bažnyčios atgavimo byla.

XVIII a. „fundatorių kapai“ Kėdainių kalvinistų bažnyčioje pradedami dažnai minėti. Jie pasidaro lyg pretekstu ieškoti globėjų ir lėšų bažnyčios remontui⁵⁵.

Dėl J. Radvilos palaikų

J. Radvilos palaikų likimas dažniausiai siejamas su politiniais to meto įvykiais. Kaip žinoma, per karą su Švedija susiklosčius nepalankioms politinėms, ekonominėms ir strateginėms aplinkybėms, J. Radvila kartu su kitais Lietuvos feodalais 1655.X.20 pasirašė Kėdainių unijos baigiamąjį aktą, kuriuo Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė nutraukė ryšius su Lenkija ir pasidavė Švedijos karaliaus protektoratui. Šį įvykį Lenkijos bajoriškoji ir buržuazinė istoriografija paskelbė asmeniniu kalvinistų Radvilų politiniu žingsniu ir, ignoruodama realią valstybės politinę struktūrą bei politinius reikalus supindama su konfesiniais, panaudojo jį kitatikiams pulti ir persekioti⁵⁶.

Jau J. Radvilos mirtis 1655.XII.30 apsuptame Tikocine buvo apgaubta įvairiausiais prasimanymais. Vieni spėjo jį nusinuodijus ar buvus nuuodytą, kiti — kareivių nužudytą ar mirusį kalėjime su švedų belaisviais, mirusį nuo šiltinės, iš sielvarto ir išgyvenimų, dar kitiems jis atrodė miręs

tokiose baisiose kančiose, kad išsigandę šitokios mirties protestantai grįžę į katalikų tikėjimą, ir pan. ⁵⁷

Susiklosčius tokiai situacijai, atsirado įvairiausių jo palaikų likimo versijų. Vieni manė juos žuvus 1657 m. sprogdinant Tikocino pilį ⁵⁸. E. Kotlubajus, nežinia kuo remdamasis, parašė, kad J. Radvilos kūnas, metus išgulėjęs Tikocine, buvo pervežtas į Kėdainius ir 1656.XII.30 palaidotas. Juo pasekė ir kiti autoriai ⁵⁹. Abi šios nuomonės tėra spėjimas. Iš minėto 1668.XII.27 B. Radvilos testamento matyti, jog tuo metu J. Radvilos palaikai buvo Selce. Į šį faktą atkreipė dėmesį Jonas Yčas, o Adolfas Sapoka, testamento duomenis susiejęs su šaltiniuose minimu 1656 m. pradžios B. Radvilos žygiu į Tikociną vaduoti J. Radvilos kūno, spėjo, kad tuomet velionio palaikai buvo pervežti į Selcą ir ten paslėpti, kur ir likę ⁶⁰.

Naujai paskelbti šaltiniai paneigia tokią prielaidą. Žinoma, kad 1656 m. B. Radvila net du kartus buvo pralaužęs Tikocino apgulimą, išvežė nemaža daiktų, bet velionio kūną dėl nežinomų priežasčių paliko ⁶¹. Gal abejota pervežimo saugumu ir labiau pasitikėta pilies sienomis. Tai lyg patvirtina vėlesnės B. Radvilos pastangos gauti oficialų valdovo leidimą palaikams išvežti. Šiame reikale jam talkino Lenkijos kancleris Steponas Korycinskis. Iš jo 1657.I.21 Gdanske rašyto laiško sužinome, kad B. Radvilai buvo siūlyta tartis su Švedijos karaliumi dėl įgulos išvedimo, o pasakui būtų leista netrukdomai pasiimti pusbrolio kūną ir vertybes. Laiške prašoma pranešti, kam patikėsiąs palaikų pervežimą, kad būtų galima tam reikalui parūpinti pasą ⁶². Po 5 dienų (I.26) tokį pasą gavo Prūsijos bajoras Jonas Lebla. Šis Jono Kazimiero pasirašytas apsaugos dokumentas leido netrukdomai iš Tikocino pilies išvežti J. Radvilos kūną ir kai kuriuos daiktus ⁶³. Bet tos pačios dienos vakare prasidėjęs Tikocino pilies šturmas baigėsi sausio 27 rytą jos paėmimu. Į šturmuotojų rankas pateko ir Radvilos palaikai ⁶⁴. Neaišku, ar juos paslėpė susprogdintos pilies griuvėsiai, ar kas kita, bet jie dar 3 su viršum mėnesio išgulėjo Tikocine.

Iš B. Radvilos susirašinėjimo ir kitų šaltinių aišku, jog atgauti palaikus mėgino ne tik jis, bet ir velionio žmona, sesuo Kotryna ir jos vyras Žemaitijos seniūnas Jurgis Hlebavičius. Kaip tik sesers žinion turėjo būti perduotas iš Tikocino išvežtas brolio kūnas ⁶⁵. Galiausiai Hlebavičių rūpesčiu balandžio 4 naktį palaikai buvo išvežti į Brestą, o iš ten atsidūrę jų valdomame Selce. Dar balandžio 2 d. Selco seniūnas Sebastijonas Pšyborovskis, kaip spėjama, šiuo reikalu ruošėsi išvykti į Tikociną ⁶⁶.

Norint atsakyti į klausimą, kada ir kas J. Radvilos palaikus pervežė į Kėdainius, reikia prisiminti jau ne kartą minėtą Boguslavo testamentą ir karsto įrašus. Testamente pasakyta: „Jm ponai giminės turi pasirūpinti, kad velionio kunigaikščio Jm Jonušo, mano mylimo brolio, kūnas, kuris iki šiol dėl sumaišties tėvynėje pasiliko Selce paženklintoje vietoje ir žinomoje tiktai Jm poniai Vilniaus vaivadienei (velionio seseriai K. Hlebavičienei.— E. R.), būtų nežymiai iš ten paimtas ir, įdėtas kartu su senuoju į naują padorų sustiprintą karstą, atvežtas į Kėdainius ir įdėtas į mano protėvių rūsius“ ⁶⁷. Šis testamento punktas yra lyg Vyžuonų karstų pervežimo į Kėdainius tęsinys, dar kartą pabrėžiantis susiklosčiusią konjunktūrą. Iš jo aišku, kad tuo metu J. Radvilos kūnas, nenorint atkreipti kieno nors dė-

mesio, gulėjo paprastame karste ir mūsų aptariamojo dar nebuvo. O kur jis buvo paslėptas, žinojo tik mirusiojo sesuo.

Dėl to kyla klausimas, ar ne ji bus užsakiusi naują karstą ir organizavusi palaikų pervežimą į Kėdainius. Į tai, mūsų manymu, atsako įrašas karsto dešiniajame šone: „Liūdžiu dėl Taveš, broli mano Jonata, (buvai) padorus labai ir mylėtinas labiau negu moterų meilė, kaip motina vienintelį myli savo sūnų, taip aš tave mylėjau...“ (9 pav.). Pirmą, tokį įrašą galėjo įdėti tik karsto fundatorius, antra,— tik moteris. Ir trečia, po J. Radvilos mirties vienintelė gyva iš brolių ir seserų buvo likusi tik K. Hlebavičienė. Visa tai leidžia teigti, kad Radvilų kriptoje esantį Jonušo karstą fundavo sesuo ir slapta, kaip vertė to meto sąlygos, ji pati ar netrukus po jos mirties 1674 m. jos įgalioti asmenys organizavo palaikų pervežimą į Kėdainius. Bent jau 1676.III.18 Kėdainių ordinarinės sesijos aktuose yra minimas J. Radvilos karstas, tuo metu dar neįleistas į rūsį⁶⁸.

Išvados

1. Kėdainiuose buvusioje kalvinistų bažnyčioje iš 6 saugomų Radvilų karstų 2 yra suaugusių asmenų: Kristupo (1547—1603) ir Jonušo (1612—1655) ir 4 maži — K. Radvilos ir O. Kiškaitės vaikų: Jurgio (1616—1617), Mikalojaus, mirusio 1611 m. (?), Elžbietos (1622—1626) ir gal jų sūnaus Stepono, mirusio XVII a. antrajame trečiajame dešimtmetyje.

2. K. Radvila Perkūnas ir jo anūkai Jurgis, Mikalojus, Elžbieta ir Steponas mirė XVII a. pirmajame trečdalyje, kai Radvilos Kėdainiuose dar neturėjo tvirtos ekonominės ir konfesinės bazės. Dėl to jų palaikai buvo palaidoti senesnes kalvinizmo tradicijas turinčioje Vyžuonų bažnyčioje, iš kur į Kėdainius buvo pervežti greičiausiai 1666—1668 metais.

3. J. Radvilos kūnas iš Tikocino per Brestą į Hlebavičių valdomą Selcą buvo išvežtas 1657.IV.4 ir ten paslėptas. 1669—1676 m. velionio sesuo K. Hlebavičienė, vykdydama B. Radvilos testamentą, fundavo broliui puošnų karstą ir organizavo jo palaikų pervežimą į Kėdainius.

4. Karstų pervežimas į Kėdainius nebuvo atsitiktinis reiškinys. Jį sąlygojo po XVII a. vidurio karų susilpnėjusi kalvinistų bažnyčios ekonominė ir politinė galia bei kontrreformacijos pergalė, dėl kurių sustiprėjo kitatikių persekiojimas ir kalvinistų bažnyčios viena po kitos atsidūrė katalikų rankose. Manytume, kad tai paskatino B. Radvilą ir jo pusseserę K. Hlebavičienę pervežti giminių palaikus į saugesnę vietą, stipresnę kalvinizmo centrą, koks tuo metu buvo Kėdainiai.

¹ Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas.— V., 1973, p. 498.

² Kėdainių buv. kalvinistų bažnyčios paminklinė byla (Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos dokumentacijos centras, b. 111). Plg.: Svarbesni paminklotvarkos darbai 1900—1970 metais (pagal spaudos duomenis ir archyvinę medžiagą) / Sudarė J. Glemža.— Muziejai ir paminklai, 1983, Nr. 5, p. 98.

³ Tripplin T. Dziennik podróży po Litwie i Zmudzi odbytej w 1856 roku.— Wilno, 1858.— T. 2. Zmudź, s. 82—84, 98—103.

⁴ B[uszyński] I. Brzegi Niewiaży.— Wilno, 1873, s. 33—36, 68—70.

⁵ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.— W-wa, 1883, t. 4, s. 19; Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym. 2 wyd.— W-wa, 1886, t. 4, s. 463—464; Пташкин И.

Местечко Кейданы (Опыт историко-экономического описания).—Ковно, 1899, с. 2—10; Sinkūnas P. Kėdainių miesto istorija: Krašto mokslui medžiaga.—K., 1928, p. 15—16; Yčas J. Radvilų darbai Kėdainiuose.—Mūsų žodis, 1930, Nr. 3—4, p. 61—62; Lietuvos miestai / Red. J. Baltakevičius.—Šiauliai, 1932, p. 88, 93; Sapoka A. Jonušas Radvila ir Svedija.—Zidinys, 1939, Nr. 8—9, p. 228; Sapoka A. 1655 m. Kėdainių sutartis arba švedai Lietuvoje 1655—66 m.—K., 1939. Rankraštis saugomas Lietuvos TSR Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos rankraščių skyriuje (toliau—MAB), f. 233—89, l. 169—170; Laucevičius E. Popierius Lietuvoje XV—XVIII a.—V., 1967, p. 81.

⁶ Chrapowicki J. A. Diariusz. Część pierwsza: lata 1656—1664 / Oprac. T. Wasilewski.—W-wa, 1978; Radziwiłł B. Autobiografia / Oprac. T. Wasilewski.—W-wa, 1979.

⁷ 1657.I.26 pasas J. Radvilos palaikams iš Tikocino išvežti (TSRS valstybinė Darbo Raudonosios vėliavos ordino viešoji M. Saltykovo-Sčedrino biblioteka, Rankraščių skyrius, autografas 65, Nr. 7, l. 12).

⁸ MAB, f. 40 (ERS); Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, Rankraščių skyrius (toliau—RB), f. 93 (ERS).

⁹ Karstas 197 cm ilgio, 80 cm pločio ir 85 cm aukščio. Jame išlikusios sudūlėjusios palaikų liekanos.

¹⁰ RB, f. 93 (ERS)—85, l. 1—2.

¹¹ Dworzaczek W. Genealogia.—W-wa, 1959, t. 2, tabl. 163.

¹² Icones familiae ducalis Radivilianae...—Petropoli, 1875, l. 31.

¹³ Dworzaczek W. Op. cit., tabl. 118.

¹⁴ Пташкин И. Указ. соч., с. 7.

¹⁵ Karstas 125 cm ilgio, 50 cm pločio ir 55 cm aukščio. Palaikai neišlikę.

¹⁶ Pauli Z. Żywoty hetmanów Królestwa Polskiego i wielkiego księstwa Litewskiego.—Lwów, 1850, s. 203; Icones..., l. 52; Plg.: Kotłubaj E. Galerja nieświeżska portretów Radziwiłłowskich.—Wilno, 1857, s. 128.

¹⁷ Karstas su inicialais G ir R 90 cm ilgio, 40 cm pločio ir 45 cm aukščio. Kojū galyje trūksta liūto galvos. Karstas su inicialais N ir R 80 cm ilgio, 35 cm pločio ir 50 cm aukščio.

¹⁸ RB, f. 93 (ERS)—584, l. 1—3.

¹⁹ MAB, f. 40 (ERS)—568, l. 1—9.

²⁰ Rimša E. Radvilų karstų Kėdainiuose identifikavimo klausimu.—Kn.: Archeologinės ir numizmatinės medžiagos komplektavimas ir konservavimas. V., 1983, p. 63—65.

²¹ Sajakowski A. Od Sierotki do Rybeńki.—Poznań, 1965, s. 45.

²² Порецкий Я. И. Соломон Рысинский: Solomo Pantherus Leucorussus. Конец XVI—начало XVII века.—Минск, 1983, с. 61, 69.

²³ K. Radvilos nurodymai S. Risinskiui literatūroje datuojami apie 1621 m. (Monumenta Reformationis Polonicae et Lithuanicae (toliau—MRPL).—Wilno, 1915.—Ser. 4, zes. 2. Akta Synodów prowincjalnych Jednoty Litewskiej 1611—1625, s. XX). Jeigu sutiksime, kad kalbama apie tą patį asmenį, nurodymų parašymo laiką teks nukelti į XVII a. antrojo dešimtmečio pradžią. Mums nepavyko gauti S. Risinskio knygos originalo, kuriame galėtų būti daugiau biografinių žinių apie tai.

²⁴ Karstas 70 cm ilgio, 40 cm pločio ir 40 cm aukščio.

²⁵ Karstas 212 cm ilgio, 86 cm pločio ir 77 cm aukščio.

²⁶ Historia sztuki Polskiej, 2 wyd.—Kraków, 1965.—T. 2. Sztuka nowożytna, s. 260—262.

²⁷ B[uszynskij] I. Op. cit., s. 68—70; Jakubėnas P. Kunigaikštis Jonušas Radvila (1612—1655).—Biržai, 1927, p. 30—31. Šioje publikacijoje geriausiai nurašytas tekstas (Plg.: MAB, f. 40 (ERS)—568, l. 2, 3, 6, 7); Sinkūnas P. Min. veik., p. 71—72; Parašas ant karsto Jonušo Radvilos, Didžiojo Lietuvos Etmono.—Mūsų žodis, 1931, Nr. 2—3, p. 70—72. Vertime praleista kelios įrašo eilutės.

²⁸ Pasakymas „Tertio Calend(as)“ reiškia priešpaskutinę praėjusio mėnesio dieną. Dėl to „Tertio Calend(as) Januarii“ („Trečią sausio kalendą“) atitinka gruodžio 30 (Chronologia Polska / Pod red. B. Włodarskiego.—W-wa, 1957, s. 78). Matyt, to nežinodamas, P. Jakubėnas ištaisė jį 1656 metus.

²⁹ Chrapowicki J. A. Op. cit., s. 81, išnaša aa. Vasilevskio taisymas iš gruodžio 30 į 31, rodos, bus neteisingas. Plg.: Wisner H. Działalność wojskowa Janusza Radziwiłła, 1648—1655.—Rocznik białostocki. W-wa, 1976, t. 13, s. 107.

- ³⁰ Zr. 27 iŃnaŃa.
- ³¹ Tripplin T. Op. cit., s. 99—102.
- ³² B[uszyński] I. Op. cit., s. 35—36, 68.
- ³³ Zr. 5 iŃnaŃa.
- ³⁴ Radziwiłł B. Op. cit., s. 12.
- ³⁵ Łukaszewicz J. Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie.—Poznań, 1843, t. 1, s. 161—164, przypis 2; Kotłubaj E. Galeria..., s. 160; Icones..., l. 44; Batūra R. Dubingių pilis XIV—XVI a.—Kn.: Dubingiai. V., 1971, p. 47—48.
- ³⁶ MRPL.—Wilno, 1911, ser. 1.—Zesz. 1. Zabytki z wieku XVI-go, s. 162—163.
- ³⁷ Archiwum domu Radziwiłłów (Listy ks. M. K. Radziwiłła Sierotki—Jana Zamoyskiego—Lwa Sapiehy)—Kraków, 1885, s. 51. Siame dokumente neteisingai lokalizuojamas Selcas Ukmergės paviete.
- ³⁸ MRPL, 1915, ser. 4, zesz. 2, s. XX.
- ³⁹ RB, f. 93 (ERS)—1793, l. 3^v; Dyr J. Akcja ratowania zborów kalwińskich na Litwie.—Odrodzenie i reformacja w Polsce (toliau—ORP). Wrocław etc., 1972, t. 17, s. 198—199; Kosman M. Sytuacja prawno-polityczna kalwinizmu litewskiego w drugiej połowie XVII wieku.—ORP, 1975, t. 20, s. 96.
- ⁴⁰ Łukaszewicz J. Op. cit., t. 1, s. 51; t. 2, s. 14; Kotłubaj E. Galeria..., s. 72; Batūra R. Min. veik., p. 46—47.
- ⁴¹ Proces pogrzeba [...] Chrystopha Radziwiłła [...] / Wyd. J. Kmita.—Liubcza, 1641. (Puslapiai nenumuoti).
- ⁴² „... do Kiejdan dziedzicznego miasta swego zboczywszy, na miejsce pogrzebu przybył: który solennie odprawiwszy, zjechał do księstwa sluckiego...” (Zywot Jaśnie Oświeconego księcia Bogusława Radziwiłła.—Poznań; Trzemeszno, 1840, s. 55). Plg.: Kotłubaj E. Galeria..., s. 165. Juo pasekė P. Sinkūnas, kuris matė karstus, bet neskaitė jų įrašų, nes paskelbė iš I. Bušinskio publikacijos tekstą su tomis pačiomis klaidomis (Sinkūnas P. Min. veik., p. 9—10, 15—16, 72).
- ⁴³ „Prosto potem bieglem na Kiejdany do Wiżun na pogrzeb nieboszczyka ksiądzęcia Krzysztofa...” (Radziwiłł B. Op. cit., s. 124; Plg.: Ten pat, p. 25, 105, 114).
- ⁴⁴ Sinkūnas P. Min. veik., p. 40—44; Seredyka J. Dzieje zatargów i ugody o kościół kiejdański w XVI—XVII w.—ORP, 1976, t. 21, s. 90—103.
- ⁴⁵ Łukaszewicz J. Op. cit., t. 2, s. 26; Lukšaitė I. Lietuvių kalba reformaciniamė judėjime XVII a.—Acta historica Lituanica, 1970, t. 5, p. 20.
- ⁴⁶ MRPL, 1911, ser. 1, zesz. 1, s. 165.
- ⁴⁷ RB, f. 93 (ERS)—1793, l. 5^v; Plg.: Dyr J. Op. cit., s. 193, 199, 201; Wasilewski T. Tolerancja religijna w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI—XVII w.—ORP, 1974, t. 19, s. 125.
- ⁴⁸ Cituojama iš: Dyr J. Op. cit., s. 195.
- ⁴⁹ Ten pat, p. 199. Bylos eigą galima pasekti to meto šaltiniuose (Lietuvos TSR centrinis valstybinis istorijos archyvas, f. 716 (Tiškevičiai), ap. 3, b. 173, l. 5^v, 14^v—16^v; f. Senieji aktai, b. 2411, p. 375—381; RB, f. 93 (ERS)—1793, l. 1—7).
- ⁵⁰ Seredyka J. Op. cit., s. 101.
- ⁵¹ Sinkūnas P. Min. veik., p. 18—38; Lukšaitė I. Min. veik., p. 10—14, 18—23, 48; Lukšaitė I. Religinių kovų įtaka Lietuvos spaudai (XVI a. antroji ir XVII a. pirmoji pusė).—Kn.: Religinės kovos ir erezijos Lietuvoje. V., 1977, p. 59. Šį str. autorė paskelbė ir lenkų kalba, žr.: Pamėtnik Biblioteki Kórnickiej.—Wrocław etc., 1982, zesz. 19, s. 93.
- ⁵² Археографический сборникъ документов относящихся къ истории Северозападной Руси (toliau—АСД).—Вильна, 1870, т. 8, с. 388.
- ⁵³ МАВ, f. 40 (ERS)—568, l. 2—9.
- ⁵⁴ Sinkūnas P. Min. veik., p. 16.
- ⁵⁵ 1707.VI.22 (АСД, т. 8, с. 255—256); 1717.VII.22 (RB, f. 93 (ERS)—573, l. 1, § 2); 1724.VI.6 (Ten pat, l. 3, § 1).
- ⁵⁶ Тила А. Кедайнская уния 1655 г. между Великим Княжеством Литовским и Швецией.—В кн.: Скандинавский сборник. Таллин, 1978, т. 23, с. 77; Тула А. Kėdainių sutarties vertinimas XVII a.—1940 m. istoriografijoje.—Lietuvos TSR Mokslių Akademijos darbai. A serija, 1984, t. 2(87), p. 60, 70.
- ⁵⁷ Šapoka A. 1655 m. Kėdainių sutartis..., l. 168—169.
- ⁵⁸ Nurodoma pagal A. Šapoką (Ten pat, l. 169).

⁵⁹ Kottlubaj E. Galerja..., s. 153; Kottlubaj E. Życie Janusza Radziwiłła...—Wilno; Witebsk, 1859, s. 214. Plg.: B[uszyński] I. Op. cit., s. 33; Słownik geograficzny..., s. 19 (I Kėdainius atvežtas 1657 m.); Icones..., l. 54; Jakubėnas P. Min. veik., p. 28 ir kt.

⁶⁰ Yčas J. Jonuėis XI Radvila (1612—1655).—Mūsų žodis, 1931, Nr. 2—3, p. 27; Sapoka A. Jonuėas Radvila..., p. 228; Sapoka A. 1655 m. Kėdainių sutartis..., l. 170—171.

⁶¹ Radziwiłł B. Op. cit., s. 58, 63, 137, 138, 172, 181.

⁶² Ten pat, p. 72, 230—232.

⁶³ Zr. 7 išnaėą. J. Lebla — greičiausiai B. Radvilos vyr. leitenantas Löbel (Radziwiłł B. Op. cit., s. 174).

⁶⁴ Chrapowicki J. A. Op. cit., s. 112; Kersten A. Sienkiewicz — „Potop“—Historia.—W-wa, 1974, s. 205.

⁶⁵ Chrapowicki J. A. Op. cit., s. 43, 44, 112; Radziwiłł B. Op. cit., s. 178; Plg.: Wisner H. Op. cit., s. 107.

⁶⁶ Chrapowicki J. A. Op. cit., s. 44, 118.

⁶⁷ АСД, т. 8, с. 411; Plg.: Wisner H. Op. cit., s. 107.

⁶⁸ RB, f. 93 (ERS)—541, p. 55, § 4.

I priedas. Įrašai Kristupo Radvilos Perkūno karste*

a) Karsto dangtyje virė herbo¹. Humanistinė kapitala.

PERPETVITATI | INCLYTI ET PRAESTANTISS/IMI/a SACR/I/a RO-
M/ANI/a | IMP/ERII/a PRINCIPI/S/a CHRISTOPHORI RADZIVILII |
DVCIS BIRZARVM ET DVBINCORVM | PALATINI VILNEN/SIS/a
EXERCITVVM IN M(AGNO). D(VCATV). L(ITHVANIAE). | PRAE-
FECTI GENERALIS ETC. QVI POSTQVAM | IN AVLA | SPLENDIDE
ET CVM DIGNITATE QVA INCI | SOR ET POCILLATOR VIR SALVS
ESSET | IN REPVB/LICA/a | HONORES AMPLISSIMOS QVA VICE
CANCEL | LARIVS CASTELLANVS ET PALATINVS GESSIS/S/ET^b |
IN BELLO | HOSTES QVA CAMPIDVCTOR PRIMVM POST IMPERA
| TOR MOSCHOS QVIDEM SEDIBVS PROPRIIS VNA CVM | MAGNO
IPSORVM DVCE INTREPIDE PEPVLISSET ATQVE | EOS PRO MAG-
NA PARTE LIVONIAE ERECTA STRENVE | REPRESSISSET PROFLI-
GASSET | DOMINI SVAE | DITIONIS PRVDENTISSIME AC IVSTI-
SIME QVA | PATER FAMILIAS ADMINISTRASSET | QVADRVPlici
CONIVGIO FELIX | TRIVM VXORVM SVPERSTETVM PARENS |
IVSTVS FORTIS PATIENS | MISERICORS SINCERVS AFFABILIS |
SEX ET QVINQVAGINTA | EXACTIS AETATIS SVAE ANNIS | TAN-
DEM | HOC IN MONVMENTO | QVIEVIT.

¹ Dėl vietos stokos I. Buėinskio paskelbtas tekstas nekartojamas. Po herbu eiliuotas tekstas „Svetimėalio pokalbis su mūza“ neįskaitomas.

^a Sutrumpinimai nepažymėti. ^b Praleista S.

* Skelbiant įrašus, laikytasi taisyklių, priimtų daugiatomiame epigrafikos šaltinių sąvade „Corpus inscriptionum Poloniae“, taip pat žr.: Szymański J. Potrzeby i możliwości polskiej epigrafiki.—In: Problemy nauk pomocniczych historii. Katowice, 1973, t. 2, s. 72.

b) Karsto dangčio briaunoje. Humanistinė kapitala.

^a-MORTVVS XX NOVEMB/RIS/^b AN [NO]^b MD.C.III-^a | ^c-CONDI-
TA SI VIRTVS POSSET ET IPSA MORI-^c | ^d-SEPVLTVS VIII AP-
RIL/IS/^b AN/NO/^b MDC IV-^d | ^e-DVX RADIVIL IACET HIC VIRTVS
SIMVL ALMA VI/XI/SSET^{b-e}

^{a-a} Įrašas prie galvos. ^b Sutrumpinimai nepažymėti. ^{c-c} Įrašas dešinėje.
^{d-d} Įrašas prie kojų. ^{e-e} Įrašas kairėje.

2 priedas. Įrašas Elžbietos Radvilaitės karsto dangtyje.
Humanistinė kapitala.

NOMINI IESV S^a | ELIZABET RADZIWIŁIA | ILLVSTRİSSİMO |
CHRİSTOPHORO RADZIWIŁ/O/^b | BIRZAR/VM/^b ET DVBINKOR/VM/^b
DVCE | S(ACRI): R(OMANI): IMPERI/I/^b PRİNCIPE | M(AGNI).
D(VCATVS): LIT(HVANIAE). CAMPIDVC(TORE). | PATRE | ANNA
RADZIWIŁIA | EX ILLVSTRI(SSIMI). FAM(ILIA) : KISKORVM | MA-
TRE | ANNO SAL(VTIS): M: DC XXII | DIE IV: SEPTEMBR(IS). |
NATA | ANNO VERO M DCXXVI | DIE XXVIII OCTOBR(IS). | INEL-
VCTABILI EHEV FATO | DENATA. | PATRIS VNICVS LEPOS | FOE-
MINEI QVONDA(M) SEXVS | INSİGNE FVTVRVM | ORNAMENTVM |
AST NVNC | INCERTAE ACH SPEI | LVCTVOSVM DOCVMENTV(M) |
TENELLVM CORPVSCVLV(M) | STVPENDASQV(E) | ANNOS PREC-
VRRENTES DOTES | VRNA HAEC INCLVDIT | BEATA SED ANİM-
VLA | ANGELICIS ASSOCIATA CHORIS | AETERNO FRVITVR GAV-
DIO.

^a Sutrumpinimas neišaiškintas. Galbūt SALVATORIS. ^b Sutrumpinimai nepažymėti.

3 priedas. Įrašas Stepono Radvilos karsto dangtyje.
Humanistinė kapitala.

STEPHAN RADZIWIŁ | IL LEZY W TYM GRO | BIE ZCHOWANY
KTO | REGO SMIERC LAKOMA | PRZYCIELA^a WIEK RANY | NABA-
WIL SWE RODZICE | SMVTKV Y ZALOSCI LECZ | SIEBIE SCZESCIA
BO | ZSZEDL W CZYSTEY | NIEWİNNOSCI.

^a Taip orig.

ГРОБЫ РАДВИЛОВ XVII В. В КЕДАЙНИИ

Э. РИМША

Резюме

В Кедайниском бывшем кальвинистском костеле хранятся 6 металлических гробов XVII в., принадлежащих семье Радвилов. Они включены в список художественных памятников республиканского значения, но до сих пор не были достаточно исследованы, а имеющиеся данные весьма противоречивы и неполны.

Гробы представляют интерес в нескольких аспектах. Во-первых, они связаны с конкретными историческими личностями прошлого, игравшими значительную роль в экономической, политической и культурной жизни Великого княжества Литовского. Во-вто-

рых, это памятники материальной культуры, отражающие уровень развития ремесла, искусство мастеров, погребальные обряды и традиции. В-третьих, они интересны для науки как своего рода исторические и палеографические источники.

Исследования проводились по двум направлениям: критический анализ историографии с привлечением новых источников и натурное исследование гробов и мемориальных надписей. Такой подход позволил не только идентифицировать памятники, но и исправить ошибки, сделанные публикаторами текстов в XIX—первой половине XX вв.

Мемориальные надписи и гербы на гробах позволяют довольно точно определить их принадлежность. В двух больших гробах были похоронены вильнюсские воеводы и литовские великие гетманы Криштоф (1547—1603) и Януш (1612—1655) Радвилы, а в остальных четырех маленьких — дети вильнюсского воеводы и литовского великого гетмана К. Радвилы (ум. в 1640 г.): Георгий (1616—1617), Николай (ум. в 1611 г. ?), Эльжбета (1622—1626) и, может быть, его сын Стефан (ум. примерно во 2—3 десятилетия XVII в.).

Так как историки не обратили внимание на тот факт, что гробы в Кедайняе появились не сразу, при их идентификации были допущены некоторые ошибки. К. Радвила и его внуки Георгий, Николай, Эльжбета и, может быть, Стефан сначала были похоронены в Вижуонском кальвинистском костеле, из которого перевезены в Кедайняй в период между 1666 и 1668 гг., а прах Януша привезен из Сельца в период между 1669 и 1676 гг.

Можно предположить, что гробы из Вижуонос в Кедайняй перевезли по приказу Богуслава Радвилы, ставшего в то время главным попечителем кальвинистских костелов в Литве. Выполняя после смерти Богуслава его волю, Кристина Глебавичене организовала перевоз праха Януша (своего брата) из Сельца в Кедайняй, поместив его в новый металлический гроб.

Перемещение усыпальницы Радвилов с одного места в другое отражает один из эпизодов острейшей религиозной борьбы между Реформацией и контрреформацией, когда во второй половине XVII в. экономически и политически ослабевший кальвинистский костел стал уступать свои позиции католической церкви. Начавшиеся в связи с этим гонения иноверцев, занятие католиками кальвинистских костелов и дела по их возвращению контрреформатам, вероятнее всего, были основными причинами перевоза умерших кальвинистских меценатов в более крупный и безопасный центр реформатов, каким в то время был Кедайняй.